

Весна Лукић

ПОВЕЗАНОСТ МИГРАЦИЈА И ДНЕВНИХ МИГРАЦИЈА У ВОЈВОДИНИ

САЖЕТАК: Различити облици мобилности становништва најчешће се проучавају независно један од другог те тако изостају сазнања о томе да ли постоји веза између миграционих процеса и ако постоји, да ли је она позитивна или негативна. Засновано на методу корелације, у раду је извршено проучавање повезаности између миграције и дневне миграције на примеру Војводине.

Становништво и економске активности у Војводини неједнако су распоређени и претежно су концентрисани у простору. С обзиром на то да већина сеоског становништва није више ангажована у пољопривреди, те да у сеоским насељима често нема довољно локалних радних места, бројно сеоско становништво свакодневно путује на посао у градска насеља. Највећи део дневних миграционих токова на простору Војводине чине управо токови радне снаге на релацији село–град. Резултати статистичке анализе, засноване на подацима о досељавању у сеоска насеља Војводине и подацима о дивергентним дневним мигрантима, показали су да постоји позитивна веза између ова два типа мобилности становништва за све посматране скупове насеља (која се дефинише као допуна), те да се знатан удео варијације миграција може објаснити варијацијама у обиму дневних миграционих токова.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: дневне миграције, миграције, радници, замена, допуна, Војводина

УВОД

Различити облици просторне покретљивости становништва нису потпуно независни у простору и времену већ чине јединствену целину, те их тако треба и посматрати са циљем да се разуме веза између разних типова миграција, а у зависности од демографске и социоекономске структуре миграната, карактеристика мреже насеља, друштвено-економских услова и саобраћајне повезаности простора полазишта и одредишта [Лукић, 2008]. Повезаност различитих облика мобилности становништва, односно како различити миграциони процеси делују један на други и у којим околностима једна форма кретања може узроковати другу, зависи од услова у којима се миграције одвијају. „Диференцијални облици мигра-

ција различiti су просторни одговори на исте силе деловања.” [Skeldon, 2006].

За настанак и тип просторне покретљивости становништва између два насеља од значаја су бројни фактори. На избор насеља становања и насеља запослења утичу просторни размештај доступних места за становање и рад и трошкови путовања. Допунска зарада у пољопривреди, као додатни извор прихода у насељу становања, или високе цене некретнина у насељу рада економски су фактори који могу утицати на избор дневне мобилности у односу на пресељење. Квалитет саобраћајне мреже и саобраћајна повезаност такође су важни фактори у избору између миграције и дневне мобилности радне снаге. Који ће фактор имати пресудан утицај приликом доношења одлуке о типу просторне покретљивости становништва зависи од карактеристика како појединца тако и домаћинства укљученог у миграциони процес. Нагласак бројних студија [Johnston-Anumonwo, 1992; Lee, and Mc Donald, 2003] је на проучавању домаћинстава са два запослена (тзв. two earner households) због претпоставке да је у случајевима када су у домаћинству два радника вероватноћа да обоје нађу запослење у локалној средини мања. Детерминанте просторне покретљивости становништва су бројне и комплексне, те је много сложеније утврдити узроке мобилности неголи сагледати обим, правце и структуру миграционих токова.

Када је реч о дневним миграцијама, становање у једном а рад у другом насељу омогућавају како појединцу тако и домаћинству да искористе предности и једног и другог насеља у погледу услова за живот и рад. Токови становништва (пored финансијских токова, токова информација и др.) између сеоских и градских насеља само су један вид повезаности села и града, те представљају облик интеграције на релацији село–град. Смер одвијања дневних миграција радника између сеоских и градских насеља поред тога што указује на просторну дистрибуцију радних места указује и на актуелни тренд популационе динамике, те жеље везане за место становања. Еверс уводи концепте *сујстийиуције* (замене) и *комплементарности* (допуне) између дневне миграције и миграције. Замена би се манифестовала као негативна веза између дивергентне дневне миграције и имиграције на одређеном простору, или као позитивна веза између конвергентне дневне миграције и имиграције. До замене између миграције и дневне миграције дошло би уколико би позитивна дешавања на локалном тржишту рада смањила склоност домаћинстава ка учествовању у дивергентним дневним миграцијама са одређеног подручја и повећала стопу уселавања. Допуна између дневне миграције и миграције дефинише се као позитивна веза између дивергентне дневне миграције и имиграције (ова врста везе карактерише процесе субурбанизације и ексурбанизације) или као негативна веза између конвергентне дневне миграције и имиграције. Дневне и дефинитивне миграције могу се допуњавати у случају када су дневне миграције облик привременог прилагођавања околностима док не дође до дефинитивне миграције [Еверс, 1989]. Концепт замене или допуне између миграције и дневне миграције представља

начин за мерење валидности два супротна става у објашњавању трендова у популационој динамици на релацији село—град, а то су хипотеза о регионалном реструктурирању и хипотеза о деконцентрацији. Прва хипотеза указује на промене у организацији производње које воде ка позитивним економским ефектима у сеоским насељима. Уколико је то тачно може се очекивати слабљење дивергентних дневних миграционих токова из сеоских у градска насеља, праћено нето имиграцијом у сеоска насеља, тј. да су дневне миграције и миграције замена за токове дневних миграција правца село—град. Супротно томе, хипотеза деконцентрације усредсређује се на промене у жељама везаним за становање и порасту значаја предности комфора и живота на селу у односу на градска насеља. У том случају може се очекивати позитивна допунска веза између имиграције у сеоска подручја и дивергентне дневне миграције из сеоских у градска насеља. Две супротстављене хипотезе о узроцима трендова у рурално-урбаној популационој динамици, присутним од краја седамдесетих година двадесетог века у бројним развијеним земљама, упућују на различите предуслове у будућности за везу дневне и дефинитивне миграције. Ренков и Хувер тестирањем комплементарности нето миграционих токова и нето токова дневне миграције у САД нпр. указују на доминантнији утицај сила стамбене деконцентрације у односу на силе регионалног реструктурирања економских активности [Renkow, Hoover, 2000].

Циљ овог рада је да се проучи да ли постоји узајамна веза (и ако постоји, да ли је она позитивна или негативна, тј. да ли је реч о допуни или замени) између дневне миграције и миграције у Војводини на примеру сеоских насеља. Изведене су бројне корелације са намером да се тестира радна хипотеза да су токови дневних миграција повезани са миграционим токовима. Акценат је на дневним миграцијама запосленог становништва.

ПРОСТОРНИ, ВРЕМЕНСКИ И МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ПРОУЧАВАЊА

На простору Републике Србије пораст броја дневних миграната и удела дневних миграната у запосленом становништву најдинамичнији је био у Војводини у периоду интензивне индустријализације 60-их и 70-их година 20. века, а у складу са повећаним потребама индустрије за ангажовањем радне снаге, те променама економске структуре радне снаге и трансфером становништва из пољопривредних у непољопривредне делатности. Међутим, подаци пописа становништва из 1991. и 2002. године указују на то да је тек у последњих двадесет година удео дневних миграната у запосленом становништву већи у Војводини у односу на Централну Србију, тј. да су радници на простору Војводине више укључени у дневне миграционе токове у односу на остало становништво. Све напред наведено утицало је на избор Војводине као просторног оквира проучавања у овом раду.

Положај, међусобна удаљеност насеља у мрежи насеља, као и удаљеност од градског центра (просторна организација мреже насеља) значајни су фактори утицаја на обим и правце дневних миграција становништва. Зато је, пре саме корелационе анализе, потребно нагласити особености мреже насеља у Војводини јер “развитак насељености у Војводини одвијао се под другачијим условима, како географским, тако и политичко-историјским, економским и културним у односу на остали део земље. Отуда типолошка структура и просторна организација насељености суштински разликују Војводину од свих осталих области Србије” [Радовановић, 1996]. Географски услови, који су отежавали насељавање, као и политичко-историјски догађаји одразили су се на развој мреже насеља у Војводини и размештај војвођанских градова. Мрежу насеља Војводине 2002. године чинило је 467 насеља, у којима је живело 2.031.992 становника. Просечна популациона величина сеоских насеља у Војводини знатно је већа у односу на Централну Србију (2.120 становника према 580 становника 2002. године), док је ниво урбанизованости у Војводини нешто виши у односу на републички просек (56,7% градског, односно 43,3% сеоског становништва) [РЗС, 2003].

Према Закону о територијалној организацији Републике Србије, Војводина има шест насеља са статусом града: Нови Сад, Суботица, Зрењанин, Панчево, Сомбор и Сремска Митровица [Службени гласник, 2007]. Од тога:

- један центар међународног значаја (ФУП¹ са преко 250.000 становника уз додатне критеријуме: удео градског и пољопривредног становништва у укупном, обим дневних миграција запосленог становништва у односу на укупан број лица који обавља делатност, и бруто домаћи производ) – Нови Сад;
- пет центара националног значаја (ФУП са 100.000–250.000 становника) – Панчево, Сомбор, Сремска Митровица, Суботица и Зрењанин; и
- два центра регионалног значаја (ФУП са мање од 100.000 становника) – Кикинда и Вршац, која због равномерне распрострањености градских општина и њиховог значаја и високог степена урбанитета треба придодати посматраној групи насеља са статусом града.

Функционално урбана подручја рангирана су сходно функцијама при чему је утврђен њихов територијални обухват, тј. дата су оквирна подручја утицаја. Тако ФУП-у Београда припадају општине Стара Пазова, Опово, Пећинци, Панчево, Инђија, Рума, Смедеревска Паланка, Уб, Љиг и Аранђеловац, док општине Сремски Карловци, Темерин, Беочин, Жабал, Бачки Петровац, Ириг, Инђија, Врбас, Србобран, Бачка Паланка, Тител и Бечеј припадају Функционалном урбаном подручју Новог Сада [Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009–2013–2020, 2009].

Утицај градова на насеља у њиховом функционалном урбаном подручју огледа се како у демографским тако и у функцијским и физионом-

¹ Функционално урбано подручје обухвата урбани центар и насеља у окружењу која су са њим у функционалној вези, без обзира на административну припадност.

ским променама. Ове промене најприметније су у приградским насељима, те су нека насеља физиономски срасла са центром и временом изгубила статус самосталних насеља². Група сеоских насеља која административно припадају градовима са више од 100.000 становника имала је и поред негативног природног прираштаја, имала је пораст броја становника у последњем међупописном периоду, и то захваљујући досељавању становништва у ова насеља, како због финансијских (не)могућности миграната за насељавање у самом граду тако и из других разлога. Премда се у развијеним земљама света претежно имућнији људи пресељавају из градова у приградска насеља, у источноевропским земљама преовлађујући је тренд да се становништво пресељава у субурбана подручја због нижих цена некретнина [Kovacs, 2002]. Због административне припадности, а често и географске близине са припадајућим градским насељима, досељено становништво махом свакодневно путује на посао у ближе градске центре, те је у овој групи сеоских насеља забележен већи обим дивергентних од конвергентних токова дневних миграција, односно већина насеља имала је негативне вредности дневног миграционог салда 2002. године. За насеља у близини великих градова мође се очекивати даљи наставак процеса секундарне урбанизације која се испољава кроз трансформацију (промене физиономске, популационе и функционалне структуре) некадашњих села у близини градова у градска насеља и ширење урбаних зона на рачун руралних подручја.

Поред трансформације сеоских насеља, последица утицаја градова на околна насеља је и "формирање малих градова у близини великих гравитационих центара, као што су Футог, Петроварадин и Темерин у околини Новог Сада" [Ђурчић, 1993]. У Стратегији просторног развоја Србије указано је управо на "потенцијално значајну улогу малих и средњих градских насеља (вароши) у функционалној интеграцији и повезивању града и села" [Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009–2013–2020, 2009]. О феномену досељавања у приградска насеља Војводине на примеру Темерина детаљније говори Лукић истичући да "дневни мигранти чине 21% становништва општине Темерин... док чак 4/5 дневних миграната радника остварује своје приходе најчешће на територији општине Нови Сад" [Лукић и др., 2010, 121].

С обзиром на то да се резултати пописа становништва, као најсвеобухватнији извор података о дневним мигрантима, публикују на агрегатном нивоу и не пружају информацију о насељу одредишта већ само о насељу полазишта дневног мигранта, за потребе овог рада урађена је посебна обрада података пописа становништва из 2002. године, везана за дневне мигранте. Због мањка радних места бројни становници сеоских насеља свакодневно путују на посао у друго, најчешће градско насеље. Већина дневних миграција у Војводини 2002. године одвијала се на релацији село–град (85,3%). У раду су поред података о дивергентним то-

² Неки примери просторног ширења градова у Војводини су спајање насеља Војловица са градом Панчевом 1964. године и насеља Мужља са градом Зрењанином 1981. године и тиме губљење њиховог статуса самосталног насеља.

ковима радне снаге из сеоских насеља према граду коришћени и подаци о досељавању у сеоска насеља Војводине у периоду 1996–2001. године, добијени из документације миграционе статистике Републичког завода за статистику Србије. Од укупно 415 сеоских насеља Војводине у разматрање су узета само она насеља која су имала:

- а) позитиван миграциони салдо у 2001. години (31 насеље), или
- б) позитиван миграциони салдо у периоду 1996–2001. године (395 насеља).

Изведене су бројне статистичке корелације са циљем да се на примеру сеоских насеља у Војводини тестира радна хипотеза да су токови дневних миграција повезани са миграционим токовима, тј. да се утврди да ли између варијација посматраних појава постоји функционална зависност и ако постоји и у ком степену. С обзиром на то да се посматрају две појаве, реч је о простој корелацији чије су вредности бројчано исказане Пирсоновим коефицијентом корелације. Треба нагласити да корелација говори о повезаности а не о узрочно-последичној вези међу варијаблама, те да коефицијент корелације није мера јачине повезаности. Удео заједничких вредности, тј. јачина линеарне повезаности бројчано је исказана коефицијентом детерминације. Премда су анализирана два временска периода према Удовичићу „два се коефицијента корелације никако не смију директно упоређивати” те треба узети у обзир величине оба узорка [Удовичић и др. 2007].

РЕЗУЛТАТИ

За 395 сеоских насеља Војводине која су имала позитиван миграциони салдо у првом посматраном периоду, 1996–2001. године, вредност коефицијента линеарне корелације указује на то да између посматраних појава (броја дневних миграната који су путовали из одабраних насеља у градска насеља 2002. године и броја досељених лица у ова насеља у периоду 1996–2001. године) постоји статистички значајна (на нивоу значајности од 0,05) јака позитивна веза. Пирсонов коефицијент корелације износи 0,8257, а коефицијент детерминације од 0,68 указује да се висок проценат варијација у досељавању може објаснити варијацијама у дневној мобилности радника. Највећи број досељеног становништва у посматраном међупериоду имала су насеља са великим бројем дивергентних дневних миграната радника. То су: Ветерник и Каћ у општини Нови Сад, затим Бешка у општини Инђија, те Нова Пазова, Голубинци и Нови Бановци у општини Стара Пазова.

Након рата на простору бивше Југославије у Војводину је досељен велики број избеглица. Поред породичних и пријатељских веза на њихово исходиште у највећем броју случајева пресудно је утицала близина градова снажног гравитационог дејства. У даљој анализи посматрана су само сеоска насеља општина Инђија, Рума, Сремски Карловци, Стара Пазова и Шид, које су према попису 2002. године биле општине са највећим уделом избеглица у укупној популацији [Лукић, Матијевић, 2006].

Реч је о педесет једном сеоском насељу које је имало позитиван миграциони салдо у периоду 1996–2001. година. Вредност коефицијента линеарне корелације и у овом случају указује на то да између посматраних појава постоји статистички значајна јака позитивна веза. Пирсонов коефицијент корелације износи чак 0,9252, а коефицијент детерминације је 0,85, тј. у случају сеоских насеља која припадају општинама са великим уделом избеглица у укупној популацији чак 85% варијација у досељавању може се објаснити варијацијама у дневној мобилности радника.

Као други период посматрања узета је 2001. година, тј. период непомредно пре пописа становништва и након што је смањена динамика прилива избегличке популације на територију Србије. За тридесет једно сеоско насеље Војводине, које је имало позитиван миграциони салдо у 2001. години, вредност коефицијента линеарне корелације указује на то да између посматраних појава (броја дневних миграната који су путовали из одабраних насеља у градска насеља и броја досељених лица у ова насеља 2001. године) постоји статистички значајна (на нивоу значајности од 0.05) јака позитивна веза. Пирсонов коефицијент корелације износи 0.7846, а коефицијент детерминације од 0,61 указује на то да се знатан проценат варијација у досељавању може објаснити варијацијама у дневној мобилности радника. Највећи број досељеног становништва 2001. године имала су насеља Врдник у општини Ириг, те насеља Нова Пазова, Нови Бановци и Стари Бановци у општини Стара Пазова, која истовремено имају велики број дивергентних дневних миграната радника. Иако је узорак за 2001. годину мали и није статистички значајан ($N < 35$), добијени резултати потврда су претходних резултата, те сазнања других аутора као што су Бубало Живковић и др., који истичу да су се највеће демографске промене последњих деценија догађале управо у насељима која су у првој гравитационој зони већих градских центара, посебно Београда и Новог Сада, те да је пораст броја становника у старопазовачкој општини, а нарочито у насељима Нова Пазова, Нови Бановци, Стари Бановци и Стара Пазова последица близине Београда и саобраћајне повезаности [Бубало-Живковић и др. 2010]. Овакви резултати проучавања потврђују да у Србији, као и у другим источноевропским земљама, преовладавају економски мотиви мобилности становништва које се у приградска насеља досељава, не из разлога квалитета живота и животног стила, већ због изузетно високих цена некретнина у градским центрима.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У раду је тестирана хипотеза о вези између дневних миграција и досељавања на примеру сеоских насеља Војводине, са циљем да пружи одговор на питање да ли су ова два облика просторне покретљивости повезана (и ако јесу да ли је та веза позитивна или негативна), те који се проценат варијације у дневним миграцијама се може објаснити варијацијом у досељавању становништва. Сеоска насеља Војводине која имају позитиван миграциони салдо у посматраним периодима и велики број

дивергентних дневних миграната радника који раде у градским насељима махом припадају општинама које су у саставу функционалних урбаних подручја Новог Сада и Београда. Високе вредности коефицијента корелације указују на постојање позитивне везе између дневних миграција и досељавања становништва за сва три посматрана скупа насеља, те је закључак да дневне миграције и миграције јесу у вези. Коефицијент детерминације, који показује који се проценат варијације у дневним миграцијама може објаснити варијацијом у досељавању становништва, износи од 61% до 85% у зависности од тога који временски период и који скуп насеља је посматран. У случају сеоских насеља која припадају општинама са великим уделом избеглица у укупној популацији, вредности коефицијента корелације су највише и указују на постојање веома јаке позитивне везе између дневних миграција и досељавања становништва, док је пропорција заједничког варијабилитета ове две варијабле чак 85%.

Разматрање везе између миграције и дневне миграције доприноси продубљивању теоретских сазнања у овој области, а добијени резултати могу послужити за дефинисање ефикасне политике руралног развоја. Позитивна веза између дивергентне дневне миграције и имиграције упућује на допунску везу између дневне миграције и миграције, која карактерише процесе субурбанизације и ексурбанизације. Међутим, посматрајући све скупове случајева, удео варијације мобилности становништва који остаје необјашњен варијацијама у обиму дневних миграционих токова креће се 15–40%. У складу са тим, отвара се питање који су све фактори који утичу на ове процесе. Зато су за боље разумевање миграционих детерминанти потребна даља проучавања јер се феномен просторне покретљивости становништва не може у потпуности разумети без откривања различитих мотива као покретачке силе. Мотиви досељавања становништва у сеоска насеља најбоље би се спознали спровођењем анкетног истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

- Бубало Живковић, Милка, Тамара, Ковачевић, Бојан, Ђерчан. Демографске карактеристике војвођанских насеља у гравитационој зони Београда, *Зборник МС за друшћивене науке*, бр. 131, 2010: 269–277.
- Закон о територијалној организацији Републике Србије, *Службени Гласник*, 129-07, од 29. децембра 2007.
- Лукић, Весна, Драгана, Матијевић. Општине у Војводини са највећим уделом избеглица: утицај на динамику и структурне карактеристике популације, *Зборник МС за друшћивене науке*, бр. 121, 2006: 103–110.
- Лукић, Весна. Конвергентне и дивергентне дневне миграције становништва Панчева. Докторска дисертација, Географски факултет Универзитета у Београду, 2008: 1–199.
- Лукић, Тамара, Александра, Драгин, Љубица, Ивановић. Досељавања у приградска насеља, студија случаја: Општина Темерин, *Зборник МС за друшћивене науке*, бр. 131, 2010: 115–126.

- Радовановић, Милован. Антропогеографске и демографске основе развоја насељености у Србији, *Зборник радова Географског института „Јован Цвијих“*, Београд, САНУ, књ. 43, 1996: 57–90.
- РЗС. *Попис становништва, домаћинства и станова 2002*, Књ.2, Пол и старост, Београд: Републички завод за статистику Србије, 2003.
- РЗС. Посебна обрада података Пописа становништва из 2002. године, Београд: Републички завод за статистику Србије, 2007.
- РЗС. Документациони материјал миграционе статистике, Београд: Републички завод за статистику Србије, 2010.
- Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009–2013–2020*. Република Србија – Министарство животне средине и просторног планирања, Републичка агенција за просторно планирање, 2009.
- Ћурчић, Слободан. Формирање приградских зона у Војводини, *Зборник радова Географског факултета Универзитета у Београду*, Св. 41, 1993: 17–25.
- Evers, Gerard (1989). Simultaneous Models for Migration and Commuting: Macro and Micro Economic Approaches in *Migration and Labour Market Adjustment*, J. Dijk, H Folmer, H.W. Herzog and A.M. Schlottmann (eds.) Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1989: 177–197.
- Johnston-Anumonwo, Ibipo. The Influence of Household Type on Gender Differences in Work Trip Distance, *Professional Geographer*, Vol. 44, Issue 2, 1992: 161–169.
- Kovacs, Zoltan. Az urbanizáció jellemzői Kelet-Közép-Európában a posztzocialista átmenet idején. – *Földrajzi Közlemények* 124. 1-4. szám, 2002: 57–78.
- Lee, B. S., Mc Donald, John F. Determinants of Commuting Time and Distance for Seoul Residents: The Impact of Family Status on the Commuting of Woman, *Urban Studies*, Vol. 40, Issue 7, 2003: 1283–1302.
- Renkow, Mitch, Hoover, Dale. Commuting, Migration, and Rural-Urban Population Dynamics, *Journal of Regional Science*, Vol. 40, No. 2, 2000: 261–287.
- Skeldon, Ronald. Interlinkages between Internal and International Migration and Development in the Asian Region, *Population, Space and Place*, Vol 12, Issue 1, 2006: 15–30.
- Udovičić, Martina, Ksenija, Baždarić, Lidija, Bilić-Zulle, Mladen, Petrovečki. Što treba znati kada izračunavamo koeficijent korelacije?, *Biochemia Medica*, Vol. 17, Issue 1, 2007: 9–15.

CONNECTIONS BETWEEN MIGRATIONS AND COMMUTING IN VOJVODINA

by

Vesna Lukić

SUMMARY: Various forms of population mobility are usually studied independently and thus lacking information if there is a connection between migration processes and if so, whether it is positive or negative. Based on the correlation method, this paper presents a study of the relationship between migration and commuting by the example of Vojvodina.

Population and economic activities in Vojvodina are unevenly distributed and mainly concentrated to certain areas. Considering that the majority of rural population is no longer engaged in agriculture and that there are not enough local jobs in rural areas, numerous rural residents commute to work to cities. So, the majority of commuting flows

in Vojvodina are flows of labour force from rural to urban areas. Results of statistical analysis, based on data about migrations to rural settlements of Vojvodina and data about divergent commuters, have shown a positive correlation between the two types of population mobility for all observed settlements (defined as addition), and that a significant proportion of migration variations can be explained by variations in the scope of commuting flows.

KEY WORDS: commuting, migration, workers, substitution, addition, Vojvodina